

MASALDAN ROMANA UZANAN ÇİZGİ : MASAL İLE ROMAN ARASINDAKİ ORTAKLIKLAR ÜZERİNE KURAMSAL BİR DENEME

G. Gonca GÖKALP(*)

Her ne olursa olsun, kurmaca yapıtlar okumaktan vazgeçmeyeceğiz, çünkü onlarda yaşamımıza bir anlam verecek formülü aramaktayız. Sonuçta, yaşamımız süresince, bize neden dünyaya geldiğimizi ve yaşadığımızı söyleyecek bir ilk öykünün arayışı içindeyiz. Kimi zaman kozmik bir öykü arıyoruz, evrenin öyküsünü, kimi zaman da kendi bireysel öykümüzü. Kimi zaman kendi bireysel öykümüzü evrenin öyküsüyle karşılaştırmayı umuyoruz.

Umberto ECO (1995:157-158)

0.

Yirminci yüzyılın edebiyat kuramcılarının çevresinde birleştikleri ortak bir düşünüşü, Michel BUTOR şu sözlerle dile getirmektedir :

Anlatı, yazın alanını büyük ölçüde aşan bir olgudur; gerçeği kavramamızdaki temel oluşturuculardan biridir. Konuşulanları anlamaya başladığımız anıdan ölüme dek, önce ailemizde, sonra okulda, daha sonra da çeşitli görüşme ve okumalarda, sürekli olarak anlatılarla çevrili yaşarız. (Butor 1991:17)

BUTOR'un sözlerini sadece kişiler düzeyinde değil, toplumlar ve uluslar düzeyinde, geçmişten bugüne ve geleceğe uzanan bir doğru üzerinde değerlendirmek mümkündür. Bu durumda mitlerden, destanlardan, efsane ve masallardan, romanlara, öykülere doğru değişen bir çizgi ile karşılaşılacaktır. Halkın sözlü anlatısı ve kişinin yazılı anlatısı olarak genel anlamda adlandırabileceğimiz iki temel anlatı türü arasındaki büyük farkları öncelikle -elbette- kabul etmek gerekir. Öte yandan anlatı denizinden iki ada seçip bu iki ada arasındaki coğrafi

(*) Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Araştırma Görevlisi.

ve tarihi yakınlıkları, alışverişleri, rüzgârları ve dip akıntılarını... değerlendirmek de mümkün. Bunun için şimdilik sadece **masal** ve **roman** adalarını seçip, iki tür arasındaki ortaklıkları ve benzerlikleri araştıracağız. Öncelikle ve özellikle masalı ve romanı belirlememize neden olan temel etken ise, bugünün romanında, hem dünyada hem de Türkiye'de masalın -belki de- yeniden keşfedilmiş olmasıdır.

Masal ile roman arasındaki ortaklıklara beş açıdan bakmak mümkündür :

1. Tarihsel açıdan
2. Toplumsal açıdan
3. Gerçeklik açısından
4. Yazar-eser-okur ilişkisi açısından
5. Yapısal açıdan.

1.

Tarihsel açıdan bakıldığında, toplumların kurmaca bir gerçekliğin anlatısını oluşturma ve sürdürme gereksiniminden doğan ve gelişen ilk edebî türlerden biri olarak masalla karşılaşılır. Düş ile gerçeği birleştirirken kurmaca bir dünya yaratan, üstelik ahcısına (dinleyicisine) bu kurmacahığı özellikle duyuran masallar, "tahsili duyup hatırlamak, görüp taklit etmekten ibaret" okur-yazar olmayan halk için "okur yazar halkın romanı ve hikâyesi"dir (Günay 1975:1-2). Bu doğrultuda bakıldığında masal için, bir anlamda, romanın yol açıcısı ve bazı yönleriyle ilk örneği demek, mümkündür. Nitekim sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş aşamasında, masalların yazılı edebiyata kaynaklık ettikleri, matbaa aracılığıyla insanlara ulaşan ilk basılı eserler arasında masalların bulunduğu, bunun yanı sıra roman türünün ilk örneklerinin de tıpkı masallar gibi yüksek sesle okunmak üzere yazıldığı bilinmektedir (Bkz. Ong 1995). Öte yandan roman türünün öncüleri arasında değerlendirilen **Decamerón** (Boccaccio) ve **Canterbury Hikâyeleri** (Chaucer) gibi eserlerin anlatı temelleri, açıkça masal kurgusuna dayanmaktadır. Bu durumun bizim edebiyatımız açısından gerçekliği ise Emin Nihat Efendi'nin **Müsamere-name**'si ve Aziz Efendi'nin **Muhayyemat**'i ile kanıtlanmaktadır. O halde masal ile roman arasında edebî türlerin tarihsel gelişim çizgisine bağlı bir öncelik-sonralık ilişkisi kurulabilir.

Gerek romanlara gerekse masallara tarihsel açıdan bakarken değinilmesi gereken bir başka özellik, her iki türdeki anlatılarda da, anlatılan olayların ardında -istese de istemese de- varolan tarihsel gerçekliktir. Umberto ECO bunu "anlatının artalanı" olarak adlandırır. Artalan ile gerçek dünya arasında iki yönü bir ilişki vardır: Kurmaca dünya, bir yandan gerçek dünyaya göre daha sınırlı bir dünya oluştururken öte yandan gerçek dünyaya yeni olaylar, kişiler, özellikler eklediğinden, ona göre daha geniş bir dünya kurar. Bu durumda kurmaca dünya, anlattığı ile bitmez, onun ötesine uzanır (Eco 1995:98).

ECO'nun anlatının artalanına ilişkin yaklaşımı, romanların da masalların da tarihsel okuma ile bize sunabilecekleri bilgilere işaret etmesi bakımından önemlidir. Nitekim "başlangıçta belki gerçek olayların hikâyesi olan, ağızdan ağıza geçtikçe, hafıza ve çevre değiştirdikçe, asıl söyleyen unutuldukça, aslındaki birtakım unsurları yitirmiş, bunların yerine daha çok hayali unsurları toplamış" (Tezel 1987: 135-136) olan masal, kültürel gelişmelerle, savaş ve göçlere bağlı ilişkilerle değişirken, belleğine yerleştiği ulusun özelliklerinden asla kopmamış; onun yaşamının, gelenek ve göreneklerinin, inançlarının, beklentilerinin gerçeklerinin ve umutlarının izlerini taşımıştır daima. O halde masalların, bir ulusun gizli tarihine tanıklık ettiklerini söylemek, çok yanlış olmaz. Çünkü onlar, tarih kitaplarının yazmadığı bir şeyi içerirler: Bir ulusun hayallerini! Hatta masal hakkında yapılan araştırmalarda ortaya çıkarılan gerçek (bütün dünya masallarının hemen hemen benzer yapılar ve konular çevresinde geliştikleri gerçeği) göz önüne alınrsa, masalların, sadece ait oldukları ulusun insanlarının değil, bütün insanlığın düşlerinin ve gerçeklerinin gizli tarihini tuttuğu düşünülebilir. Öte yandan aynı durum, biraz daha farklı olarak roman için de geçerlidir: Roman, masala göre çok daha yakın bir çağın ürünü olmakla birlikte, ortaya çıkış eserlerinden bu yana, tür olarak geçirdiği iç gelişimle bile, insanlığın ulaştığı farklı bir bilinç noktasının ve gerçeklik anlayışının tarihsel kanıtı gibidir. Ayrıca anlatıya dayalı türler içinde kişi, yer, zaman tasvirine en ağırlıklı ve ayrıntılı biçimde yer veren bir tür olarak romanların tarih açısından okunmaya elverişli yapısına ve çağa, topluma, insana tanıklık etme işlevine de değinmek gerekir.

2.

Toplumsal açıdan bakıldığında romanlar ile masallar arasındaki en temel ortaklık, her ikisinin de bireylerin ve toplumların, anlatma gereksinimlerinden doğmuş olmalarıdır. Madem ki bir anlatı denizinde yüzüyoruz daima, insanlar arasında anlatı yoluyla diyalog gereksinimi de son derece doğaldır. Fakat masalda ilk anlatıcının varlığı giderek silinir ve anlatı, kişinin malı olmaktan toplumun malı olmaya (anonimleşmeye) doğru genişler; roman ise gerek yaratım anında gerekse tüketim (okuma) anında bireysel olma özelliğini -âdetâ kendi üzerine kapanarak- korur. Masalın tek merkezden (anlatıcıdan) çok kişiye (dinleyicilere) aynı anda dağılarak son derece etkin ve hareketli bir biçimde gerçekleştirdiği toplumsal işlevi roman, tek merkezden (yazardan) tek tek kişilere (okuyucuya → okuyuculara) ulaşarak, masaldan farklı bir biçimde yerine getirmektedir. O halde roman da masal da bir yandan toplumsal bir yandan bireysel bir işlevi aynı anda gerçekleştirmektedir.

Öte yandan, masalların ve romanların bir yanlarıyla daima -tarihsel değerlendirmenin doğal bir uzantısı ve parçası halinde- toplumun ortak bilinçaltının ürünü olarak değerlendirilebileceklerini de unutmamak gerekir. Bu açıdan bakıldığında masalların, romanlara oranla daha zengin birer kaynak olma özelliği taşıdıkları, yadsınamaz bir gerçektir. Fakat XX. yüzyıl sonunda metin çözümlerken başvurulan çağdaş yöntemlerden birinin kültürel çözümleme yöntemi olması, romanların, ait oldukları toplumsal yapıya, sınıfa ve bakış açısına dair ipuçlarını daima taşıdığını göstermesi açısından önemlidir. Aslında masal ile roman arasında, içinden çıktıkları toplumsal yapı açısından, elbette ki fark vardır ve bunlara dair sorunların yüzeysel ya da derin boyutlu bir tartışmasını da öykülerinin içinde taşımaları doğaldır. Pertev Naili BORATAV, masal ile romanı bu açıdan "Masal, çağımız hikâye ve romanında olduğu gibi belli bir zamanın ve yerin insanlarını olmasa bile, az çok bir kültür birliği meydana getirmiş bir ülke üzerinde, uzun çağların yaşayış sınamalarının bir toplamı olan bir dünya görüşü ile yüklü insan tiplerini çizer" (1992a: 14) şeklindeki sözleriyle karşılaştırırken, her iki tür arasındaki hem farklı hem ortak yana değinmektedir. Masal, okur-yazar olmayarı, "orta halli ve fakir halk tabakalarının içinden doğmuş ve gelişmiş bir sanat türü" (Boratav 1992a: 18) iken, roman, kentsoylu bireyin ürünü olarak doğmaktadır daha başlangıçta. Fakat her iki türün bütün örneklerinde, halkın her

kesiminden, her işten, her çeşit insana rastlandığı da bir gerçektir. Bu anlatının, "toplumun bütününe içten (bağlı olduğumuz bir şey gibi; çok özgün, çok etkin bireylerin bile hiçbir zaman tümüyle kopup ayrılamayacakları bir şey gibi) kavraması zorunluluğu"nu doğurur (Butor 1991:123). Öte yandan masalların toplumun sözlü belleğinde saklanıp geliştirildikleri, dolayısıyla öncelikle toplumsal algıyla bağlantılı oldukları, romanlarınsa bireysel algıdan kaynaklanan yazılı, belgesel ürünler sınıfında değerlendirilmeleri gerektiği gerçeği gözardı edilmemelidir.

3.

Gerçeklik ve kurmacalık ilişkisi açısından düşünülürse, her iki türün de yapay anlatı¹ olma özelliği taşıdığı, öncelikle belirtmek gerekir. Masalların "bir varmış bir yokmuş / evvel zaman içinde.." kalıplaşmış sözleriyle başlamaları, onların yapaylığına yani kurmacalığına en açık işarettir. Nitekim masal başı tekerlemeleri, "dinleyiciyi gerçek üstü ve gerçek dışı havaya alıştırmak için bir giriş, (...) hayal oyunları ile yalanın perdesi arkasından gerçeği görmeye bir davet"tir (Boratay 1992a:33); ara tekerlemeleri ise "anlatılan hikâyenin gerçekten farklı bir kavrayışı dile getirdiğini hatırlatarak dinleyicileri yabancılaştıran, yaşadıkları hayattan kopmalarını, kendilerini masal dünyasına kaptırarak hayal ufuklarında kaybolmalarını engelleyen" (Günay 1987:130) unsurlardır. Romanlarda bu türden kalıplaşmış ve metni işlevsel olarak tamamlayıcı estetik öğeler bulunmamakla birlikte, bir romanın daha ilk satırlarından itibaren, okuyucu, gerçek dünyaya ne kadar benzerse benzesin, kurmaca bir dünyaya adım attığını bilme mesafesini taşımak zorundadır. Umberto ECO, bunu şöyle açıklamaktadır :

Bir anlatı metniyle karşı karşıya gelmenin temel kuralı, okurun sessiz bir biçimde yazara, COLERIDGE'ın 'inançsızlığın askıya alınması' adını verdiği bir kurmaca anlaşmasını kabul etmesidir. Okur, kendisine anlatılanın hayal ürünü bir öykü olduğunu bilmelidir, ancak bu, yazarın yalan söylediğini düşünmesini gerektirmez. (...) Yazar, gerçek bir beyanda bulunuyormuş gibi yapar. Biz de kurmaca anlaşmasını kabul eder ve onun anlattıkları gerçekten olmuş gibi davranırız. (Eco 1995:87)

1 Burada "yapay anlatı"dan kasıt, "hakikati söylüyor gibi yapan ya da hakikati bir kurmaca söylem evreninde söylediklerini öne süren" kurmaca anlatılardır. Bu durumda "doğal anlatı" ile, "gerçekten olmuş, anlatının olduğuna inandığı veya gerçekten olduğuna bizi inandırmaya (yalan söyleyerek) çalıştığı bir olaylar dizisinin anlatımı... dolayısıyla dün başıma neler geldiği hakkındaki anlatım" (Eco 1995:136) kastedilmektedir.

Öyleyse masalarda hayvanların konuşmasına ya da kılık değiştirmesine, cinlerin, perilerin, caduların, devlerin... varlığına, büyüdü nesnelere vd. inanılmasını, "masanın kendine göre mantığının, peşinen kabul edilmiş imkânlarının" (Boratav 1992a:13) benimsenmesini ve onun "olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde dinleyenleri inandırabilen bir sözlü anlatım türü" (Sakaoğlu 1973:5) olarak tanımlanmasını sağlayan; romanlarda ise okuyucunun roman kişilerle -farkında olmadan- kendisini özdeşleştirmesine, anlatılan zamanın ve mekânın gerçekliğine ikna olmasına yol açan, hep bu, sözsüz-yazısız anlaşma, "kurmaca anlaşması"dır. Bu anlaşmada okurun anlatı içinde kurulmuş, yapay ve kendine özgü dünyadan temel beklentisi, iç tutarlılıktır. Anlatıdaki iç tutarlılık, "yazarın romanda yarattığı değerler sistemindeki bütünlük, görüş açısından tutarlılık ve biçim unsurlarındaki ahenk" (Joseph Conrad, bkz. Stevick 1988:12) olarak değerlendirilebilir. Kaldı ki, bu bütünlük, okurun sadece roman için değil, masal için de geçerli beklentilerini ortaya koymaktadır.

Anlatılar bize dünyayı ama sahte bir dünyayı tanıttığına (Butor 1991:130) ve masal ile roman, farklı farklı açılardan, kendi çağlarının ve toplumlarının gerçeğine bir bakış getirdiğine göre, masalardaki devler, periler, bir dudak yerde bir dudak gökte araplar gibi en düşsel öğelerin bile, bir yanılarıyla hiç değilse masal kahramanları çevresindeki ve olay akışındaki işlevleriyle, kimi gerçekleri simgeleştiren öğeler olduklarını söylemek mümkündür ve hemen burada Roland BARTHES'ın göstergeler kuramını anımsamak yerinde olur. Nitekim masalarda da romanlarda da, insanı, insanlığının gerçeği sorgulanır sürekli olarak. Gerçi roman, insanın evren karşısında, doğa karşısında, yaşam karşısında ve birey olarak kendisi karşısında, -masal, destan, efsane gibi- geleneksel anlatı türlerine oranla çok daha farklı bir bilinç noktasına ulaştığı andan itibaren karşımıza çıkan bir edebî türdür; fakat masal ile roman arasında asıl değişen şey "gerçeklik ile kurmaca arasındaki oranlar" (Eco 1995:90) değil midir? Ve "hangi türden olursa olsun, edebiyat eseri, var olan dünyaya bağlanmayan, herşeyden önce algılanmış yani yeniden kurulmuş ve eksik (indirgenmiş, daraltılmış) bir gerçek" belirtmez mi? (Andre Helbo, bkz. Yücel 1993:57) O halde, anlatılarda gerçek olan ile hayali olan arasındaki ilginç geçişim alanı karşısında okur, sürekli bir dikkat içinde bulunmak zorundadır. İşte bu noktada, masal ile romanın yazar-

eser-okur ilişkisi bakımından değerlendirilmesi sorunu ile karşılaşılır.

4.

Yazar-eser-okur ilişkisi açısından bakıldığında, her anlatı metninde en az üç kişi bulunur: Eser kişisi, yazar ve okur! Bu özelliği masallara uyarladığımızda, masal kahramanı, masal anlatıcısı ve masal dinleyicisinden söz etmek gerekir. Anlatının temel üç kişisi arasında sürekli ve kopmaz bir ilişki vardır. Hele masala sözlü aktarım anı düşünüldüğünde, bu ilişkinin daha etkin ve daha hareketli olduğu, olacağı, bir gerçektir. Çünkü masalın masala doğaçlama katkılarının, canlandırılmaya yönelik jest ve mimiklerinin yanı sıra, dinleyicinin de anlatılma anında masala doğrudan katılmasının sağlayacağı dinamizm, masal anlatılarının temel belirleyicisidir. İster bu türden, aktarıma canlı ve etkin katılan olsun isterse roman okuyucusunun içe dönük katılımı türünden olsun, aslında "her metin, okurdan onun işine katılmasını isteyen tembel bir araçtır" (Eco 1995:9). Bu katılım, gerçekte masal dinleyicisi ve roman okuyucusu için benzer bir işlev taşır: Yaşamı keşfedisi! Fakat bu, "yalnızca bir romanın keşfedebileceği şeyi keşfetmek"tir (Kundera 1989:13). Böylesi bir keşif sonunda okuyucunun elde edeceği bilgi, yaşam pratiklerini kapsayan bir bilgidir. Eco, bunu "deneyimlerin düzenliliğine biçim vermek" olarak tanımlar. Ona göre, anlatılar okumak, gerçek dünyada gerçekleşmiş, gerçekleşmekte ve gerçekleşecek olan uçsuz bucaksız şeylere bir anlam vermeyi öğrendiğimiz bir oyun oynamak demektir. Anlatının tedavi edici işlevi ve insanların insanlığın başlangıcından bu yana öyküler anlatmalarının nedeni budur. Bu, aynı zamanda mitlerin de işlevidir (Eco 1995:100). GREIMAS'ın buna eklediği en önemli koşul, aynı zamanda bir anlatının gerçek anlamda okunabilirliğinin de koşulu olan ilişkidir: "Söyleyen ile kendisine söylenilen (okur) arasında bulunan ve metinde yer alan olaylar konusunda bir genelleşmiş bilgi ile nitelenen etkin bir sözleşmenin varlığı" (bkz. Yücel 1993:44). KUNDERA'nın, ECO'nun ve GREIMAS'ın söyledikleri, anlatıya daha çok okur merkezli bir bakışın izlerini taşımaktadır. Aslında

sadece masala bakılacak olursa, onda, özellikle anlatıcının işlevine yönelik çok önemli ayrıntılar ve anlatı kurgusu bakımından romandan oldukça farklı temel ayrılıklar görülür.

5.

Yapısal açıdan anlatı metinlerine bakış, PROPP'un masala yönelik çalışmaları ile başlamıştır. *Masalların Yapısı* (1928) adlı eserinde masalların çok renkli ve çeşitli görünümleri ile bu görünümün altındaki tekbiçimlilik arasındaki ilişkiyi yedi kişi (kahraman, olumsuz kahraman, saldırgan, başıbağ, yardımcı, prenses, gönderen) çevresinde toplanan eylem alanlarına ve otuz bir temel işleve göre açıklayan PROPP, yüz Rus peri masalı üzerinde çalışarak bunların hemen hemen benzer bir yapı gösterdiğini kanıtlamıştır. PROPP'un kendinden önceki masal araştırmacılarından farklı olan yanı, onun, masalları türlere ya da tarihe bağlı sınıflandırmaya, betimleyici bir yaklaşıma... göre değil, masalların ortak iç yapı özelliklerine göre değerlendirmiş olmasıdır. PROPP'un asıl önemi ise, bu eseriyle sunduğu yöntemin, yapısalculuktan postyapısalcılık ve göstergebilime -ve hatta yapıbozuculuğa (deconstruction)- doğru geçişerek, eserlerin sadece kendi varlıklarıyla çözümlemesine dayanan inceleme yöntemlerine başlangıç noktası oluşturmaıdır.

PROPP'un masallar için geçerliliğini kanıtladığı ve ondan sonra gelen masal araştırmacıların da sürekli olarak doğruladığı cinsten bir işlev sınırlamasına romanlarda gidilemezse de, belirli noktalarda kimi ortaklıklar bulmak mümkündür. Örneğin masallardaki temel işlevlerden biri olan yolculuk, ektikliği duyulan bir nesneyi elde etmek üzere evden uzaklaşan masal kahramanının karşılaştığı engelleri, onun bu engelleri aşma, güç işleri başarma ve ektikliği duyulan nesneyi elde etme sürecini, sonunda da eve dönüşünü, evlenişini ve tahta çıkışını içerir. Şu halde yolculuğa çıkış, anlatının, yatay ve dikey doğrultuda yani mekânda ve zamanda hareket edişini başlatıcı etkindir. Bu açıdan bakıldığında, BUTOR, her türlü kurgucunun, içinde yaşadığımız mekâna bir yolculuk olarak girdiğini ve romanların ana temasının yolculuk olduğunu düşünür (1991:64). Fakat onun kastettiği yolculuk, anlatı aracıyla başka bir mekâna ve zamana gidip dönen okurun yolculuğudur. Aynı yolculuğu roman türünün tarihsel gelişimiyle bağlantılı olarak değerlendiren Milan KUNDERA ise ilk Avrupa romanlarının sınırsız gibi gözükten bir dünyada yolculuklardan

meydana geldiğini, romanın yolunun da modern çağın tarihine paralel bir yol olduğunu belirtir ve CERVANTES'ten KAFKA'ya uzanan çizgiyi düşünerek sorar: "Üç yüz yıllık bir yolculuktan sonra bir kadastro memuru kılığında köyüne dönmüş Don Kişot değil midir bu?" (Kundera 1989:17).

Masal kurgusunu oluşturucu yapıyla yolculuk, içinde taşıdığı se-rüven fikriyle birlikte heyecan, gerilim ve merak noktalarını hareket halinde tutarak anlatının iç ve dış dinamiklerinin yanı sıra sürekliliğini de sağlamaktadır. Bunlar, masalın çizgisel ve tek boyutlu anlatı yapısı için olduğu kadar, romanın çok sesli, çok boyutlu, derinlikli, ayrıntılı anlatı yapısı için de geçerli özelliklerdir. Anlatı çözümlemede geçerli ve önemli iki temel öğeden biri öykü, diğeri olay örgüsüdür. Masallardaki yolculuk, geleneksel halk anlatısının öyküsünü oluşturur. Bütün olayları ve işlevleri birbirine bağlayan neden-sonuç ilişkisi ve anlatıda dramatik gerilimi sağlayan, dikkati uyanık tutan merak ve gizem öğe-leri ise masalın olay örgüsünün temel öğeleridir. Roman için de daima belli bir öykü kaygısı, olay örgüsünü kurucu bir neden sonuç ilişkisi, bu örgüyü ayakta tutan bir merak ve şaşkınlık öğesi, ilgi uyandırıcı ve sürükleyici bir gizem öğesi... söz konusudur. O halde geleneksel an-latıdan modern anlatıya geçerken insanlığın anlatım ge-reksininin temel hareket noktalarında pek büyük değişiklikler ol-mamıştır. Nitekim E.M.FORSTER, okuyucuyu beklenti içinde tutabilme ve onun merak duygusuyla oynayabilmede gösterdiği ma-haret nedeniyle *Birbir Gece Masalları'nın* Şehrazat'ını "Büyük bir romancıydı o" sözleriyle selamlar ve şöyle der (1985:65):

Şehrazat kocasını, bakahın sonra ne olacak diye merak içinde bırakmayı başardığından ölümden kurtulabildi. Güneşin doğduğunu görünce sözünün ortasında susuyordu, sultan da ağız açık kalıyordu. "Bu sırada Şehrazat sabah olduğunu gördü ve akıllılık edip sustu". İşte bu bir yanı tutunmayan bu kısa söz, *Birbir Gece Masalları'nın* beklenti, kitaptaki öyküleri birbirine bağlayan ve çok yetenekli bir prensesin canını kurtaran serittir. Sonra ne olduğunu merak edip öğrenmek istemek bakımından hepimiz Şehrazat'ın ko-casına benzeriz. Evrensel bir istektir bu.

FORSTER, merak öğesini, masal ve romanı bir kavşakta bu-luşturan anlatı dinamiğini (etkinliği, hareketliliği) açısından de-ğerlendirirken, Italo CALVINO (1995) herhangi bir anlatının -hatta her türden sanat eserinin- sahip olması gereken altı temel niteliği şöyle belirler: Hızlılık, hızlılık, kesinlik, görünürlük, çokluk, yoğunluk. Bu

noktada Italo CALVINO'nun hafiflik ve huzuluk ilkelerinde, masal ile roman arasında ortaklıklar bulunur. Masallardaki uçan halıların, uçan atların, lambalardan çıkan cinlerin Batı kentlerine getirdiği ufuk ve hafiflikten söz eden CALVINO, masallarda, aranan nesnenin yatay olarak çok uzakta, dikey olarak da çok yüksekte veya çok derinde oluşu sorununun kahramana bir atın veya kuşun kanatlarında, bir devin omuzlarında uçması veya kahramanın kuşa dönüşerek mesafeleri aşması ile çözümlendiği, böylelikle zamanın özgü işlevin edebi dünyaya dönüşüğünü belirtir. Bunun anlamı, "yoksunluğun hafifliğe dönüşerek insanın her hareketininin sihrili bir biçimde karşılanabileceği bir diyara uçurulabilmesi"dir (Calvino 1995:39-44).

Anlatıda huzuluk ise bir yanıyla anlatılan olaylarla bir yanıyla da anlatım ritmi ile ilişkilidir. Masalların anlatı karakterini oluşturan temel özelliklerden kimilerini belirttikten sonra, anlatım ekonomisi, şiirsel ima, anlatısal cümle, tekrar edilen durum, olay, formül, cümlelerle sağlanan dözyazıya özgü uyum, sadece gerekli ve olay örgüsü açısından önemli işlevlerin, ayrıntıların anlatı içinde korunması, zamanın geçişinin ve göreceliğinin duyurulması ve zamanın alegorisinin yapılması, çerçeve anlatılar aracılığıyla hem sürekliliğin hem de bu süreklilikteki kırılmaların hissettirilmesi... gibi aşında hep modern anlatımın özellikleri arasında değerlendirilen niteliklere değinen CALVINO (1995:51-63), bütün bu özellikler için kendisine örnek olarak masalları, hem de Değerli masallarını seçer. Öyleyse, sadece anlatı olanakları ve kurgusal düzen açısından değerlendirildiğinde dehi, masal ile roman arasında ortaklıklar bulunmak hiç de zor değildir. Bu ortaklıklar bir yana bırakılacak olsa bile, masalların romanlara sağladığı ve sağlayacağı kurgusal olanaklar, özellikle üzerinde çalışılması gereken bir kaynak oluşturur, hem edebiyat bilimi için hem de edebi yaratı için! Çağın dünya yazarlarının ve kuramcılarının, bugün tekrar masala yönelmelerinin temel nedenlerinden biri de bu olsa gerek!

Sanat ürünlerinin kurmaca gerçeklik dünyasında, kendine özgü anlatım olanakları ve marifet dizesiyle var olan masal ve roman, gerçek ile hayal, insan ile toplum, tekil ile evrensel bağdaştırılabilir bir iç ritmin, dengenin edebi araçlarıdır. Anonim bir yaratım olan masal ile bireysel bir yaratım olan roman arasında -pek çok farklılığa rağmen- var olan, bağ, sözlü kültürden yazılı kültüre uzanan güçlü zincirin halkalarının sadece biridir. Çünkü ONO'nun (1995:144) da belirttiği gibi, değişen bizim tavrımızdır ve açıklanması gereken de bu değişimdir. İster

anlatım olanakları ve kurgusal özellikleri açısından değerlendirilsin, ister yarattığı tarihsel, toplumsal koşullar ve yaratım-üretim özellikleri açısından düşünülürse, masal ile roman arasındaki ilişkide değişmeyen ortak nokta, her ikisinin de insanlığın gerçeği arama ve ona ulaşma çabasının ifadesi olmasıdır. Masaldaki kahramanın dış dünyayla mücadelesi ve başarı çabası, romandaki bireyi kendisiyle mücadelesine dönüştürse, bunda değişen, esasında hep aynı olan insan gerçeğinin ifade ediliş biçimi değil midir, sadece? Ve insanlığı daima "yaşamın anlam verecek formül"ün peşinde koşturuyor mu bin yıllardır?

Kaynakça

- ALANGU, Tahir. 1983. Türkiye Folkloru El Kitabı. İstanbul : Adam Yayınları.
- BORATAV, Pertev Naili. 1991. Folklor ve Edebiyat II. İstanbul : Adam Yayınları.
- 1992a Zaman Zaman İçinde. İstanbul : Adam Yayınları.
- 1992b Az Gittik Uz Gittik. İstanbul : Adam Yayınları
- BORATAV, Pertev Naili - EBERHARDT, W. 1988. "Türk Masalına Giriş." (Çeviren: Tülay Nadide Kaya). Masal Araştırmaları (Folklore Studies) I. (Hazırlayan : Nuri Taner). İstanbul : Art-San Yayıncılık, 225-235.
- BUTOR, Michel. 1991. Roman Üstüne Denemeler. (Çevirenler : Mehmet Rifat - Sema Rifat). İstanbul : Düzlem Yayınları.
- CALVINO, İtalo. 1995. Amerika Dersleri (Gelecek Bir Yıl İçin Altı Öneri). (Çeviren : Kemal Atakay). İstanbul : Can Yayınları.
- DOLTAŞ, Dilek. 1980. "Sözlü Anlatım Geleneğinde Değişen ve Değişmeyen Ögeler." Batı Edebiyatları Araştırma Dergisi, 4. Güz: 5-21.
- ECO, Umberto. 1995. Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti. (Çeviren: Kemal Atakay). İstanbul : Can Yayınları.
- FALCK, Colin. 1995. Myth, Truth and Literature. Cambridge: Cambridge University Press.
- FORSTER, E.M. 1985. Roman Sanatı. (Çeviren: Ünal Aytûr). İstanbul : Adam Yayınları.
- GÜNAY, Umay. 1975. Elazığ Masalları. Erzurum : Atatürk Üniversitesi Yayınları.
1983. "Türk Masallarında Geleneksel ve Efsanevi Yaratıklar." Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, I. 1:21-46.
1987. "Türk Masallarının Hususiyetleri." Çocuk Edebiyatı Yıllığı. İstanbul : Gökyüzü Yayınları. 130-133.

- KARADAĞ, Metin. 1995. Türk Halk Edebiyatı Anlatı Türleri. Ankara : Karşı Yayınları.
- KUNDERA, Milan. 1989. Roman Sanatı. (Çeviren: İsmail Yerguz). İstanbul : Afa Yayınları.
- LÜTHI, Max. 1970. Once Upon A Time. (On the Nature of Fairy Tales). (Translated by Lee Chadeayne-Paul Gottwald). New York: Frederick Ungar Publishing Co.
- MOMMSEN, Katharina. 1966. "Bilinir Gece Masalları ve Batı Edebiyatı." Yeni Dergi, 23, Ağustos: 68-83.
- ONG, Walter J. 1995. Sözlü ve Yazılı Kültür (Sözün Teknolojileşmesi). (Çeviren: Sema Postacıoğlu Barın). İstanbul: Metis Yayınları.
- PROPP, Vladimir. 1985. Masalın Biçimbilimi. (Çevirenler: Mehmet Rifat-Sema Rifat). İstanbul: BFS Yayınları.
- SAKAOĞLU, Saim. 1973. Gümüşhane Masalları. Ankara : Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- SEYİDOĞLU, Bilge. 1977. "Mit, Masal ve Lejand." Türk Folklor Araştırmaları (TFA), 338, Eylül: 8085-86.
- STEVICK, Philip. 1988. Roman Teorisi. (Çeviren: Sevim Kantarcıoğlu). Ankara : Gazi Üniversitesi Yayınları.
- TEZEL, Nakil. 1987. "Türk Masalları." Çocuk Edebiyatı Yılığı. İstanbul : Gökyüzü Yayınları, 134-144.
- TODOROV, Tzvetan. 1995. (Derleyen, Fransızcaya çeviren ve sunan) Yazın Kuramı (Rus Biçimcilerinin Metinleri). (Çevirenler: Mehmet Rifat - Sema Rifat). İstanbul : Yapı Kredi Yayınları.
- YÜCEL, Tahsin. 1980. "Masalların Yönü." Dilbilim, V, 72-76.
1993. Anlatı Yerlemleri (Kit, Süre, Uzam). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.